

TƏHSİLDƏ MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

UOT 373.3/5.

Arzu Nemət qızı Baxşəliyeva
fəlsəfə doktoru hazırlığı üzrə doktorantı
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

ŞAGİRD NAILİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏDƏ

Арзу Неймат Бахшалиева
докторант по подготовке доктора наук по философии
Институт Образования Азербайджанской Республики

ОЦЕНИВАНИЕ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ В МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАКТИКЕ

Arzu Nemat Bakhshaliyeva
Doctoral student on the PhD program in philosophy of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

ASSESSMENT OF STUDENT ACHIEVEMENTS IN INTERNATIONAL PRACTICE

Xülasə: Məqalədə inkişaf etmiş bir sıra dünya ölkələrinin pedaqoq, psixoloq və metodistlərinin şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi problemi ilə bağlı söylədiyi fikirlər, apardıqları araşdırmalar və əldə etdikləri nəticələr tədqiq olunmuş, onların fikirləri geniş şəkildə şərh edilmişdir.

Açar sözlər: *qiymətləndirmə, nailiyyət, məzmun, standart, kurikulum, summativ qiymətləndirmə, ölçmə, test, nəticə, keyfiyyət.*

Резюме: В статье изложены выводы исследований педагогов и психологов по проблеме суммативного оценивания успеваемости учащихся в ряде развитых стран мира, и широко изучены их результаты. В данной статье широкое освящение получили взгляды и соображения экспертов.

Ключевые слова: *оценивание, достижения, содержание, стандарты, curriculum, суммативное оценивание, измерения, тест, результат, качество*

Summary: The article outlines the findings of researchers and psychologists on the problem of summative assessment of student achievements in a number of developed countries around the world, and their conclusions have been widely studied and their views and opinions have been widely commented.

Key words: *assessment, achievement, content, standards, curriculum, summative assessment, measurement, test, result, quality*

Ümumtəhsil müəssisələrində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi problemi hər zaman aktual məsələlərdən biri olmuşdur. Bu məsələ təhsili idarəedənləri, pedaqoq, psixoloq və metodistləri daim düşündürmüşdür. Tanınmış pedaqoq, psixoloq və metodistlərin əsərlərində problemlə bağlı müəyyən fikirlər söylənsə də, bu günədək problem tam həllini tapmamışdır.

Son illərdə şagirdlərin təlim nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirilməsi sistemini təhsildə aparılan islahatın tələblərinə müvafiq təkmilləşdirmək barədə pedaqoji mətbuatda silsilə çıxışlar və müzakirələr gedir. Bu da təsadüfi deyildir. Şagird nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirilməsinin didaktik vəzifələrini düzgün müəyyən etmək üçün bu çıxışlar və müzakirələr çox vacibdir. Şagird nailiyyətlərinin mək-

təbdaxili qiymətləndirilməsi anlayışının aydın dərk edilməsi, bu problemin elmi əsasda həll edilməsi çox mühüm məsələdir. Uzun illərdir bu məsələ pedaqoqlar və metodistlər arasında mübahisə mövzusu olmuşdur. Həmin mübahisələrin nəticəsidir ki, pedaqoq alimlər hələ də bu anlayışa tərif verə bilməmişlər. Şagirdlərin təlim nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirməsinin yeni sisteminin yaradılması nəzəri pedaqogikanın və pedaqoji praktikanın ən aktual problemlərindən olaraq qalmaqdadır. Məsələyə aydınlıq gətirmək üçün pedaqoji, psixoloji və metodik ədəbiyyatda araşdırmalar aparmağı qarşımıza məqsəd qoyduq.

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi problemi o qədər də sadə və asan iş deyildir. Azərbaycan pedaqogika elmində şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi probleminin hər hansı prinsip, metod və vasitələrlə həyata keçirilməsi, onun vəzifələri, funksiyaları, tətbiqinə qoyulan tələblər barədə elmi, pedaqoji və psixoloji cəhətdən əsaslandırılmış fikir söylənilməmişdir. Bunla belə hər şeydən əvvəl bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübəni nəzərdən keçirmək, xarici ölkələrin pedaqoq və psixoloqlarının irəli sürdüyü fikirləri də bilmək tədqiqat baxımından çox maraqlıdır.

Rusiya Federasiyasının pedaqoq və psixoloq alimləri Ş.A. Amonaşvili, V.M. Polonski, N.V. Seleznev, Q.Y. Ksenzova, N.N. Dikanskaya, E.V. Qerasimenko, Q.Ç. Taxtavişeva və başqaları [1-6] öz tədqiqatlarında şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi, müəllimlərin qiymətləndirmə fəaliyyətinə verilən tələblər barədə dəyərli fikirlər söyləmişlər.

Ş.A. Amonaşvili hesab edir ki, qiymətləndirmə bir şəxs tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətidir. Alim qiymətləndirməni fəaliyyətin gedişinin və ya nəticəsinin müəyyən edilmiş standartlara uyğunluğunun ölçülməsi prosesi kimi izah edir [1]. Ş.A. Amonaşvili qiymətləndirmə prosesinin funksiyaları arasında stimullaşdırıcı funksiyaya xüsusi diqqət yetirir, qiymətləndirmənin şagirdin öyrənmə fəaliyyətinin motivasiyası üçün güclü vasitə olduğunu qeyd edir. Müəllifin fikrincə qiymətləndirmə prosesində şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərin keyfiyyətləri qiymətləndirməli, inkişafa ehtiyac olan məqamlar qeyd edilməli və pedaqoji prosesin tək-

milləşdirilməsi üçün müvafiq yollar göstərilməlidir [1].

V.M. Polonski qiymətləndirmə fəaliyyətini şagirdlərin biliyinin qiymətləndirilməsi prosesi olduğunu iddia edir. O, qiymətləndirmə prosesinin şagirdlərin mövcud biliklərinin təlim prosesində əldə olunması qabaqcadan planlaşdırılmış bacarıqların yetərliliyini müəyyənləşdirməkdən ibarət olduğunu bildirir [4]. V.M. Polonskinin fikrincə, şagirdlərin biliklərin qiymətləndirilməsi təlim-tərbiyə prosesin vacib bir hissəsidir. V.M. Polonski məktəb təcrübəsindən bəhs edərək yazır: "Bəzi müəllimlər üçün qiymətləndirmə obyektı - şagirdlərin öyrəndiyi faktiki material, digərləri üçün - şagirdlərin öyrəndiyi bilikləri təcrübədə tətbiq etmək, üçüncüləri üçün isə - yeni problemləri həll etmək üçün şagirdlərin öyrəndiyi bilikləri ötürmək bacarığıdır." [4].

N.V. Seleznev öz tədqiqatında qeyd edir ki, qiymətləndirmə fəaliyyəti təhsil prosesinin bütün mərhələlərinin vacib tərkib hissəsidir, yalnız müstəsna mərhələ deyil. Müəllifin fikrincə, müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyətinin əsas məqsədi, şagirdlərdə qarşılıqlı hörmət hissini inkişaf etdirmək, onların sahib olduğu dəyərləri görmək üçün obyektiv şəraiti təmin etməkdən ibarətdir. N.V. Seleznev qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin biliyinin həcmi, dərinliyi, müstəqilliyi və təsir göstərdiyi dəyərə uyğunluğu kimi göstəricilərin diqqətdə saxlanılmasının əhəmiyyətini xüsusi vurğulayır. Alimin fikrincə, müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyətində bu göstəricilərin nəzərə alınması şagirdin nailiyyətləri barədə daha ətraflı, əhatəli məlumatın əldə olunmasına imkan verir [5].

Digər rus tədqiqatçısı Q.Y. Ksenzova müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyətinin əsas məqsədinin şagirdlərdə adekvat özünüqiymətləndirmə bacarığının inkişaf etdirilməsi olduğu qənaətindədir. Müəllif müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyəti ilə istifadə etdiyi pedaqoji texnologiyalar arasındakı əlaqələliyin diqqətdə saxlanılmasının zəruri olduğunu qeyd edir. Eyni zamanda Q.Y. Ksenzova müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyətinin özünüinkişafa, şagirdin fərdi inkişaf səviyyəsini ölçməyə xidmət etməli olduğunu söyləyir [3].

N.N. Dikanskaya və E.V. Qerasimenko öz araşdırmalarında şagirdlərin təlim nailiyyətləri-

nin obyektiv qiymətləndirilməsinin hər zaman təhsilin ən mürəkkəb problemlərindən olduğunu qeyd edirlər. Tədqiqatçılar iddia edirlər ki, qiymətləndirmədə obyektivliyi təmin etmək üçün müəllimin qiymətləndirmə fəaliyyəti dəqiq müəyyən olunmuş meyarlara əsaslanmalıdır. Eyni zamanda tədqiqatçılar təhsil prosesinin nəticələri haqqında daha təfərrüatlı məlumat əldə etmək üçün təlim nailiyyətlərinin təhlili zamanı ənənəvi metodlarla yanaşı müasir informasiya texnologiyalarından da istifadə olunmasını məqsədəuyğun hesab edirlər [2].

Q.Ç. Taxtamışeva öz araşdırmalarında şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinin əhəmiyyəti xüsusi qeyd edir. O yazır ki, “əgər müəllimə öz təlim fəaliyyətinin nəticəsi məlum deyilsə, o dərs dediyi şagirdlərin nəyi düz, nəyi səhv etdiklərini bilmirsə, bu zaman o qarşıya qoyduğu təlim məqsədlərinə nail olmaqda çətinliklərlə üzləşir, nəticədə onun işləmək üçün mənəvi stimulu azalır.” Q.Ç. Taxtamışevanın fikrincə, müəllimlərin dərstdə müxtəlif qiymətləndirmə üsullarından istifadə etməsi, şagirdlərin təlim nailiyyətləri barədə daha əhatəli və düzgün məlumatların əldə olunmasına geniş imkanlar yaradır. Alim iddia edir ki, müəllim təlim prosesində şagirdləri dinləməli, müşahidə etməli, onlara yazılı tapşırıqlar verməli və sonda şagirdin təlim fəaliyyəti barədə qərara gəlməli, onu qiymətləndirməlidir. Bu zaman şagirdin nəticələrinin planlaşdırılmış təlim məqsədlərinə nə qədər uyğun olduğu barədə fikir söyləmək olar. Əks halda şagirdin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsində xətalər yol veriləcək, yazılmış qiymət formal xarakter daşıyacaqdır [6].

Beləliklə Rusiya Federasiyasının pedaqoq və psixoloqlarının araşdırmalarının təhlili belə qənaətə gəlməyə imkan verir ki, bu vaxta kimi ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin təlim nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi məsələsi, ümumi pedaqoji aspektdə araşdırılmış, müəyyən elmi-pedaqoji ümumiləşdirmələr aparılmışdır. Lakin ümumi təhsil məktəblərində şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi tədqiqata edilməyib, ayrıca tədqiqat mövzusu kimi bu vaxta kimi araşdırılmamışdır.

Şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi problemləri ilə bağlı ABŞ-ın, Böyük Britaniya və Avstraliyanın tədqiqatçı alimləri P.

Black, D. Wiliam, C. Garrison, M. Ehringhaus, S. Chappuis, J. Chappuis, N. Glazer, C. Moss və başqaları [7-12] geniş tədqiqatlar aparmış, problemin elmi-pedaqoji cəhətdən şərhini verməyə çalışmış və problem haqqında dəyərli fikirlər söyləmişlər.

ABŞ tədqiqatçıları Catherine Garrison və Michael Ehringhaus şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi barədə öz məqalələrində marqlı fikirlər söyləmişlər. Alimlər yazır: “Summativ qiymətləndirmələr mütəmadi olaraq müəyyən bir nöqtədə şagirdin nə bildiyini və bilmədiyini müəyyən etmək üçün keçirilir. Summativ qiymətləndirmə şagirdin öyrənmə səviyyəsinin məzmun standartlarına uyğunluğunu ölçmək üçün bir vasitədir.” [9]. Alimlər summativ qiymətləndirmədən əldə olunan məlumatların öyrənmə prosesinin müəyyən aspektlərini dəyərləndirmək üçün istifadə edilməsinin vacibliyini qeyd edirlər. Həmçinin summativ qiymətləndirmə tətbiq olunan tədris plan və proqramlarının effektivliyini, məktəblərdə təlim prosesinin təkmilləşdirilməsinə dair hədəfləri müəyyənləşdirmək üçün bir vasitə olduğunu yazırlar [9].

Stephen Chappuis və Jan Chappuis -in tədqiqatlarında da şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi ilə əlaqədar maraqlı fikir və mülahizələr söylənilmişdir. Tədqiqatçılara görə, “Şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi təhsil proqramlarının effektivliyi və məktəbdə təlimin keyfiyyəti barədə qərar qəbul etmək üçün istifadə olunur.” [8]. Tədqiqatçılar belə bir ümumi nəticəyə gəlmişlər ki, “Summativ qiymətləndirmənin məqsədi tətbiq olunan təhsil proqramlarını məktəb və sinif səviyyəsində şagirdlərin mənimsəmə səviyyəsini ölçməkdir. Öyrənmənin qiymətləndirilməsi kimi istinad edilən summativ qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir, onun nəticələri sənədləşdirilir.” [8, 15].

Buradan da göründüyü kimi, şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi təhsil məqsədlərinə doğru şagirdin irəliləyişi haqqında məlumatın toplanması üçün istifadə olunan prosesdir. Summativ qiymətləndirmə şagirdlərin biliyinin inkişafı, təhsil proqramlarının səmərəliliyi, təhsil müəssisəsində tədrisin təşkilinin effektivliyi haqqında məlumat almaq üçün bir vasitədir.

ABŞ tədqiqatçısı Glazer Nirit də öz araşdırmalarında şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsinə xüsusi yer ayırmışdır. Amerikalı alim summativ qiymətləndirmədən danışarkən fikirlərinin belə ifadə edir: “Summativ qiymətləndirmə təlim nəticələri ilə maraqlı tərəflər arasında əks-əlaqəni, təlimin səmərə və keyfiyyətini barədə hesabatlılığı təmin etmək üçün istifadə olunur. Summativ qiymətləndirmə hər fəslin və tədris ilinin sonunda keçirilir. Onun nəticələri rəqəmlə, hərflə və ya ballarla ifadə oluna bilər.” [10, 277].

Digər ABŞ tədqiqatçısı Connie Moss öz əsərlərində şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsinin nəticələrindən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə etməyin mümkün olduğunu qeyd edir. C. Moss araşdırmalarında iddia edir ki, summativ qiymətləndirmənin nəticələrinə əsasən müəllimlərin sertifikatlaşdırılması, əlavə təhsilə cəlb edilməsi, məktəbin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsinin aparılması mümkündür [11].

Summativ qiymətləndirmə təhsil prosesinin müəyyən mərhələlərinin sonunda şagirdlərin akademik nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Bu qiymətləndirmənin aparılmasında məqsəd şagirdlərin nailiyyətlərinin tətbiq olunmuş kurikulumun tələblərinə uyğunluğunu öyrənməkdir [12].

Pedaqoji ədəbiyyatı araşdırarkən məlum oldu ki, istər yerli, istərsə də xarici alim, pedaqoq, psixoloq və metodistlər müxtəlif vaxtlarda tədqiq olunan problemlə bağlı maraqlı fikirlər söyləmişlər.

Problemlə bağlı pedaqoji, psixoloji və metodik ədəbiyyatın araşdırılması zamanı adı çəkilən alimlərin fikirlərinə əsaslanaraq belə bir nəticəyə gəlik ki, şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi daha çox tədris olunmuş məzmunu şagirdlərin mənimsəməsini, necə yadda saxlamasını ölçməyə xidmət edir.

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, təlim prosesinin keyfiyyətinin artırılması üç-

ün şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi həm planlı, həm də məqsədyönlü fəaliyyətdir. Summativ qiymətləndirmə (ümumiyyətlə, qiymətləndirmə) təlim prosesinin səmərəliliyini xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biridir. Şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsi şagirdlər, onların valideynləri, müəllimlər, məktəb rəhbərliyi, ümumiyyətlə, qiymətləndirmənin nəticələrini araşdıran və ondan istifadə edən və bu nəticələrə əsasən təhsili idarəetmə qərarları verən hər kəs üçün vacibdir. Aydın ki, təhsil müəssisələrində keyfiyyətin daha da yüksəldilməsi üçün təlim prosesinin yekunu barədə sistemli, doğru və müfəssəl məlumat almaq çox vacibdir. Apardığımız tədqiqatlar nəticəsində belə qənaətə gəlik ki, ümumtəhsil müəssisələrində şagird nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsini planlı şəkildə həyata keçirmək üçün qiymətləndirmə vasitələri dəqiq müəyyənəldirilməlidir. Şagirdlərin təlim nailiyyətlərinin summativ qiymətləndirilməsində əsas vəzifə dövlət təhsil standartları əsasında hazırlanmış təlim materiallarını şagirdlərin hansı səviyyədə mənimsədiyini müəyyən etməkdir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə şagird nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirilməsi xüsusi aktuallıq kəsb edir. Bu baxımdan beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və dünyanın inkişaf etmiş bir sıra ölkələrinin pedaqoq və psixoloqlarının tədqiqatlarının nəticələrinin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Problemin elmi yeniliyi. Təlim prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir edən əsas faktorlardan biri kimi şagird nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirilməsi sahəsində ilk dəfə beynəlxalq təcrübə öyrənilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Ümumtəhsil məktəblərində təlim prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsində şagird nailiyyətlərinin məktəbdaxili qiymətləndirilməsinin nəticələrindən istifadə mühüm rol oynayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Амонашвили Ш.А. Основы гуманной педагогики. В 20 кн. Кн. 4. Об оценках. М.: Амрита, 2012.
2. Диканская Н.Н., Герасименко Е.В. Оценочная деятельность как основа управления качеством образования. // Стандарт и мониторинг в образовании, 2003, № 3

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi beynəlxalq təcrübədə

3. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя: Учебно-методическое пособие. М.: Педагогическое общество России, 2002.
4. Полонский В.М. Оценка знаний школьников. М.: Знание, 1981.
5. Селезнев В.Н. Развитие оценочной деятельности учителя и учащихся в учебно-воспитательном процессе: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук. Борисоглебск, 1997.
6. Тахтамышева Г.Ч. Оценка в современной школе. // Стандарт и мониторинг в образовании, 2002, № 5
7. Black, P. & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*. 5 (1)
8. Chappuis, S., & Chappuis, J. (2007/2008). The best value in formative assessment. *Educational Leadership*, 65 (4)
9. Garrison, C. & Ehringhaus, M. Formative and summative assessments in the classroom. Association for Middle Level Education. National Middle School Association; Measured Progress. 29 July 2011.
<http://www.amle.org/publications/webexclusive/assessment/tabid/1120/default.aspx>.
10. Glazer N. Formative Plus Summative Assessment in Large Undergraduate Courses: Why Both? *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. 2014, Volume 26, Number 2, p. 276-286.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1060846.pdf>
11. Moss, C. Research on Classroom Summative Assessment. Sage handbook of research on classroom assessment. 2013, p. 235-255.
<https://pdfs.semanticscholar.org/d313/1bc5a609bf2163f66d42a2983d2c5e45925d.pdf>
12. Re-assessing Assessment. Centre for Education Statistics and Evaluation. Sydney, NSW 2015, 20 p.
https://aisnsw.edu.au/Services/EducationResearch/Latest%20Research%20Documents/Re-assessing%20Assessment_v6.pdf

E-mail: arzubaxseliyeva555@gmail.com

Рәғиләр: *ped.ü.fəls.dok., dos. İ.A. Cavadov, ped.ü.fəls.dok., dos. Ə.Ə. Gərayev*

Redaksiyaya daxil olub: 06.03.2018